

CZESLAW
MILOSZ

Νόμπελ Λογοτεχνίας

ΑΙΧΜΑΛΩΤΗ
ΣΚΕΨΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

ΑΙΧΜΑΛΩΤΗ ΣΚΕΨΗ

CZESLAW MILOSZ

ΑΙΧΜΑΛΩΤΗ ΣΚΕΨΗ

Μετάφραση Ανδρέας Παππάς

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

ΑΙΧΜΑΛΩΤΗ ΣΚΕΨΗ

Τίτλος πρωτοτύπου: *Zniewolony Umysl*

Συγγραφέας: Czeslaw Milosz
Μετάφραση: Ανδρέας Παππάς
Διόρθωση: Χρύσα Φραγκιαδάκη

Copyright © 1951, 1953, Czeslaw Milosz
Copyright renewed 1981, Czeslaw Milosz
All rights reserved

© 2017, Εκδόσεις Κυριάκος Παπαδόπουλος Α.Ε., για την ελληνική γλώσσα

Η πνευματική ιδιοκτησία αποκτάται χωρίς καμιά διατύπωση και χωρίς την ανάγκη ρήτρας απαγορευτικής των προσβολών της. Κατά τον Ν. 2387/20 (όπως έχει τροποποιηθεί με τον Ν. 2121/93 και ισχύει σήμερα) και κατά τη Διεθνή Σύμβαση της Βέρνης (που έχει κυρωθεί με τον Ν. 100/1975), απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αποθήκευση σε κάποιο σύστημα διάσωσης και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου με οποιονδήποτε τρόπο ή μορφή, τμηματικά ή περιληπτικά, στο πρωτότυπο ή σε μετάφραση ή άλλη διασκευή, χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη.

Πρώτη έκδοση: Φεβρουάριος 2017

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

www.epbooks.gr

Καποδιστρίου 9, 144 52 Μεταμόρφωση Αττικής
τηλ.: 210 2816134, e-mail: info@epbooks.gr

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ

Μασσαλίας 14, 106 80 Αθήνα, τηλ.: 210 3615334

ISBN 978-960-412-852-5

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Σημείωμα του συγγραφέα	11
Σημείωμα του μεταφραστή	13
Πρόλογος	15
1. Το χάπι Μούρτι Μπινγκ	23
2. Κοιτάζοντας προς τη Δύση	47
3. Το <i>κετμάν</i>	79
4. Α., ο ηθικολόγος	111
5. Β., ο απογοητευμένος εραστής	144
6. Γ., ο σκλάβος της Ιστορίας	170
7. Δ., ο τροβαδούρος	216
8. Άνθρωπος, αυτός ο «αντίπαλος»	234
9. Το δίδαγμα των Βαλτικών Χωρών	271

Αν κάποιος έχει πράγματι 55% δίκιο, έχει καλώς· δεν υπάρχει λόγος να αντιδικείς μαζί του. Αν, πάλι, κάποιος έχει 60% δίκιο, τόσο το καλύτερο· άσ' τον να ευχαριστεί τον Θεό για αυτό. Τι γίνεται, όμως, με εκείνον που έχει 75% δίκιο; Αυτό, σύμφωνα με τους πιο σοφούς, είναι ύποπτο. Και με αυτόν που έχει 100% δίκιο; Όποιος λέει ότι έχει 100% δίκιο είναι φανατικός, αχρείος, κάθαρμα του χειρότερου είδους.

Λόγια ενός γέρου εβραίου της Γαλικίας

ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ

Αυτό το βιβλίο γράφτηκε το 1951-52 στο Παρίσι, σε μια εποχή όπου οι περισσότεροι Γάλλοι διανοούμενοι δυσφορούσαν για την αμερικανική βοήθεια προς τη χώρα τους και είχαν στρέψει τις ελπίδες τους στην Ανατολή, όπου δέσποζε, «φάρος σοφίας και αρετής», ο... Στάλιν. Όσοι συμπατριώτες τους, όπως ο Αλμπέρ Καμύ, τολμούσαν να κάνουν λόγο για τα στρατόπεδα εκτόπισης στη Σιβηρία ως θεμέλιο του «σοσιαλισμού» που εφαρμοζόταν εκεί συκοφαντούνταν και απομονώνονταν από τους συναδέλφους τους. Όταν πρωτοεκδόθηκε, το 1953, το βιβλίο μου δυσαρέστησε τόσο τους θαυμαστές και απολογητές των κομμουνιστικών καθεστώτων, οι οποίοι το θεώρησαν ευθεία επίθεση κατά του «σοσιαλισμού», όσο και τους αντικομμουνιστές, οι οποίοι με κατηγορήσαν για επαμφοτερίζουσα στάση και με θεωρούσαν «κρυπτομαρξιστή». Ωστόσο, όσα συνέβησαν και όσα έγιναν γνωστά έκτοτε δικαίωσαν, νομίζω, το τόσο μοναχικό αρχικά συγγραφικό αυτό εγχείρημά μου.

Θέμα του βιβλίου είναι το πόσο ευάλωτη είναι η σκέψη του 20ού αιώνα στη γοητεία που ασκούν τα κοινωνικοπολιτικά δόγματα, πόσο έτοιμη να δεχτεί ακόμα και την τρομοκρατία του ολοκληρωτισμού στο όνομα ενός πολλά υποσχόμενου, λαμπρού μέλλοντος. Με αυτή την έννοια, το βιβλίο υπερβαίνει τις χρονικές και γεωγραφικές συντεταγμένες του, ιχνηλατώντας τα βαθύτερα αίτια που οδηγούν στην αναζήτηση ενός απατηλού μελλοντικού παραδείσου.

Αν και πρωτοδημοσιεύτηκε στο εξωτερικό, η *Αιχμάλωτη σκέψη* έχει διαβαστεί κατά κόρον και στην Πολωνία, τουλάχιστον τα τελευ-

ταία χρόνια, συμβάλλοντας σημαντικά, πιστεύω, στην αφύπνιση ενός πνεύματος αμφισβήτησης απέναντι στις επίσημες «αλήθειες» και στα κάθε είδους δόγματα. Ίσως στις χώρες της Δύσης κάποιες από τις προσεγγίσεις μου και τις αναλύσεις μου να φαίνονται αυτονόητες. Ωστόσο, ας μην ξεχνάμε ότι η έλξη που ασκεί ο ολοκληρωτικός τρόπος σκέψης, αριστερός ή δεξιός, παραμένει πάντα ισχυρή – ενίοτε, μάλιστα, δείχνει να ενισχύεται. Αν και στις σελίδες που ακολουθούν περιγράφω μια «κλασική περίοδο» της ιστορίας του ολοκληρωτισμού, στα τριάντα χρόνια που έχουν μεσολαβήσει αφότου έγραψα το βιβλίο οι βαθύτερες αιτίες που τροφοδοτούν και θρέφουν αυτά τα φαινόμενα κάθε άλλο παρά έχουν εκλείψει.

Τσέσλαβ Μίλος
Μπέρκλεϊ, Φεβρουάριος 1981

ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΤΟΥ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΗ

Την *Αιχμάλωτη σκέψη* ο Μίλος την έγραψε στα πολωνικά, λίγον καιρό αφότου (1951) διέρρηξε τις σχέσεις του με το πολωνικό καθεστώς και ζήτησε πολιτικό άσυλο στη Γαλλία. Το βιβλίο εκδόθηκε για πρώτη φορά το 1953 στα γαλλικά, σε μετάφραση του ίδιου του Μίλος και του A. Prudhommeaux, και την ίδια χρονιά και στα αγγλικά, από τις εκδόσεις Martin Secker & Warburg.

Η ελληνική μετάφραση έχει γίνει από την αγγλική έκδοση των Penguin Books, του 1980 (επανεκδοση 1985, 2001). Ωστόσο, στο μέτρο που ο ίδιος ο Μίλος έχει συνεργαστεί στη γαλλική μετάφραση (Gallimard 1953, επανεκδοση 1961), θεώρησα σκόπιμο να τη συμβουλευόμαι όποτε έκρινα ότι «φώτιζε» καλύτερα το κείμενο.

Μια ακόμα χρήσιμη, κατά τη γνώμη μου, πληροφορία: οι τέσσερις συγγραφείς στους οποίους ο Μίλος αναφέρεται, με τους κωδικούς Α., Β., Γ., και Δ. αντίστοιχα, είναι:

Ο Γιέρζι Αντζεγιέφσκι (Jerzy Andrzejewski, 1909-83) γνωστός στο ελληνικό κοινό από το βιβλίο του *Στάχτες και διαμάντια* (1948· ελληνική έκδοση, Νέα Σύνορα/Λιβάνης, 1979), και κυρίως από τη μεταφορά του εν λόγω βιβλίου στον κινηματογράφο από τον Αντρέι Βάιντα το 1959. Ο Αντζεγιέφσκι έγινε μέλος του Κ. Κ. Πολωνίας (Ενιαίο Εργατικό Κόμμα) το 1950 και αποχώρησε από αυτό το 1956.

Ο Ταντέους Μπορόφσκι (Tadeusz Borowski, 1922-51), του οποίου το βιβλίο με τις εμπειρίες του από το Άουσβιτς είχε εκδοθεί στα ελληνικά το 1981, με τον τίτλο *Από δω για τ' αέρια, κυρίες και κύριοι*, από τις εκδόσεις Στοχαστής.

Ο Γιέρζι Πουτράμεντ (Jerzy Putrament, 1910-86), πρέσβης της

Πολωνίας στην Ελβετία (1945-47) και στη Γαλλία (1947-50), βουλευτής, αλλά και μέλος της κεντρικής επιτροπής του Κ. Κ. Πολωνίας από το 1954 έως το 1981.

Ο Κονσταντί Ιλντέφονς Γκαουτσίνσκι (Konstanty Ildefons Gałczyński, 1905-53), γνωστός και ως ιδρυτής του θεάτρου «Πράσινη Χήνα» (βλ. και κείμενο), όπου παίζονταν σύντομα κείμενά του.

Τέλος, το βιβλίο του Στανίσλαβ Ιγκνάτσι Βιτκιέβιτς για το οποίο γίνεται λόγος στο κεφάλαιο «Το χάπι Μούρτι Μπινγκ» κυκλοφόρησε στα ελληνικά το 2007 με τον τίτλο *Αδηφαγία*, από τις εκδόσεις Κέδρος, σε μετάφραση Αλέξη Καλοφωλιά.

Ανδρέας Παπάς
Δεκέμβριος 2016

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Όπως πολλοί από τη γενιά μου, θα προτιμούσα να είχα ζήσει μια λιγότερο περίπλοκη και ταραγμένη ζωή. Όμως, το πού και πότε θα γεννηθεί κάποιος δεν εξαρτάται, προφανώς, από τον ίδιο. Η περιοχή της Ευρώπης απ' όπου κατάγομαι πέρασε στις μέρες μας πολλές περιπέτειες. Λίγοι είναι εκείνοι που κατοικούν στις Βαλτικές Χώρες, στην Πολωνία, στην Τσεχοσλοβακία, στην Ουγγαρία ή στη Ρουμανία και που θα μπορούσαν να συνοψίσουν σε λίγες αράδες την ιστορία της ζωής τους, μιας ζωής έντονα επηρεασμένης από ιστορικά γεγονότα που σημάδεψαν την εποχή μας.

Ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος ξεκίνησε από τη χώρα μου. Εκείνη την εποχή, το 1939, ζούσα στη Βαρσοβία. Είχα τελειώσει ένα μάλλον αυστηρό καθολικό σχολείο, είχα σπουδάσει νομικά σε πολωνικό πανεπιστήμιο, και είχα συνεχίσει τις σπουδές μου στο Παρίσι. Η λογοτεχνία ήταν η μεγάλη μου αγάπη. Είχα ήδη δημοσιεύσει δύο τόμους πρωτοποριακής ποίησης, καθώς και μερικές μεταφράσεις Γάλλων ποιητών.

Έζησα πέντε χρόνια υπό ναζιστική κατοχή. Σήμερα, αναδρομικά, θα μπορούσα να ισχυριστώ ότι δεν λυπάμαι για αυτά τα πέντε χρόνια, που τα πέρασα στη Βαρσοβία, ίσως την πιο βασανισμένη πόλη όλης της κατεχόμενης Ευρώπης. Αν τότε είχα επιλέξει τον δρόμο της μετανάστευσης, η ζωή μου είναι βέβαιο ότι θα είχε ακολουθήσει εντελώς διαφορετική πορεία. Όμως οι εμπειρίες μου από τα εγκλήματα που διαπράχθηκαν εκείνη την εποχή στο μεγαλύτερο μέρος της Ευρώπης θα ήταν, αντίστοιχα, λιγότερο άμεση.

Ένα απόγευμα του Ιανουαρίου του 1945 στεκόμουν μπροστά από

μια αγροικία. Το γειτονικό χωριό είχε μόλις βομβαρδιστεί. Ξαφνικά, από το πλάτωμα που υπήρχε ανάμεσα στους χιονισμένους λόφους, είδα να πλησιάζουν με αργό βήμα στρατιώτες του Κόκκινου Στρατού. Επικεφαλής τους ήταν μια νέα γυναίκα με τσόχινες μπότες, που βαστούσε οπλοπολυβόλο. Στο εξής, όπως και οι περισσότεροι συμπατριώτες μου, θα ήμουν απαλλαγμένος από την κυριαρχία του Βερολίνου, έχοντας περάσει στη σφαίρα επιρροής της Μόσχας.

Έως τότε δεν είχα ιδιαίτερη σχέση με τη μια ή την άλλη πολιτική παράταξη, όντας εν πολλοίς απρόθυμος να ανακατευτώ με τις πολιτικές και άλλες πλευρές της πραγματικότητας. Να, όμως, που η πραγματικότητα είχε διαφορετική γνώμη! Η κατάσταση που διαμορφώθηκε σύντομα στην Πολωνία με έφερε κοντά στην αριστερά και στις ιδέες της – αν και πιο σωστό θα ήταν να πω ότι αυτό έγινε κυρίως λόγω της αντιπάθειάς μου για τις κάθε είδους ομάδες της δεξιάς, που διακρίνονταν για τον αντισημιτισμό τους. Κατά τη διάρκεια της κατοχής της χώρας μου από τους Γερμανούς, έγραφα –όπως, άλλωστε, και αρκετοί από τους γνωστούς και φίλους μου– σε παράνομα έντυπα. Οι εμπειρίες μου εκείνων των ετών με είχαν πείσει ότι, μετά την προσδοκώμενη ήττα της ναζιστικής Γερμανίας, μόνον όσοι υιοθετούσαν ένα πρόγραμμα σοσιαλιστικών μέτρων θα ήταν σε θέση να θέσουν τέρμα στις αδικίες του παρελθόντος και να ανασυγκροτήσουν την οικονομία των χωρών της κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης. Τα αισθήματά μου απέναντι στους Ρώσους δεν ήταν ιδιαιτέρως φιλικά. Οι Πολωνοί και οι Ρώσοι δεν είχαν ποτέ καλές σχέσεις μεταξύ τους, κι εγώ δεν αποτελούσα, βέβαια, εξαίρεση. Εξαίρεση θα μπορούσε να πει κανείς ότι αποτελούσαν μόνον εκείνοι –ανάμεσά τους και μερικοί φίλοι μου– που ήδη πριν από τον πόλεμο ή κατά τη διάρκειά του είχαν γίνει κομμουνιστές.

Αυτή ήταν λίγο-πολύ η ψυχική μου κατάσταση καθώς παρατηρούσα την κοπέλα με το οπλοπολυβόλο και την ομάδα της να προχωρούν προς το μέρος μου. Για εκείνη, ήμουν προφανώς ένας από τα εκατομμύρια των Ευρωπαίων που έπρεπε «να απελευθερωθούν» αλλά και «να διαπαιδαγωγηθούν πολιτικά». Ίσως, μάλιστα, να ήμουν κάποιος

αστός... αν και αυτό το ενδεχόμενο θα έπρεπε μάλλον να αποκλειστεί αν ληφθεί υπόψη ότι φορούσα έναν εργατικό επενδύτη, το μόνο ρούχο που είχα.

Μερικά χρόνια αργότερα, ως μορφωτικός ακόλουθος της πρεσβείας της Πολωνίας στην Ουάσινγκτον, οργάνωνα συναυλίες και εκθέσεις πολωνικής τέχνης, έστω και αν δεν ήμουν μέλος του Κομμουνιστικού Κόμματος Πολωνίας. Πράγματι, μεταξύ 1945 και 1951 ήμουν αρχικά ένας απλός συγγραφέας στην Πολωνία, και εν συνεχεία μορφωτικός ακόλουθος, πρώτα στην Ουάσινγκτον, και έπειτα στο Παρίσι. Το 1951 ωστόσο, οι σχέσεις μου με την κυβέρνηση και το καθεστώς της Πολωνίας διακόπηκαν οριστικά.

«Πώς, όμως, έγινες διπλωματικός αξιωματούχος χωρίς να είσαι μέλος του Κομμουνιστικού Κόμματος;», θα μπορούσε να ρωτήσει κάποιος. Πρώτον, στις χώρες της ανατολικής Ευρώπης η μετατροπή τους σε «λαϊκές δημοκρατίες» δεν ακολούθησε πάντα την ίδια πορεία (στην Τσεχοσλοβακία, για παράδειγμα, ο Γιαν Μάζαρικ ήταν έως το 1948 όχι απλώς μορφωτικός ακόλουθος, αλλά υπουργός Εξωτερικών). Δεύτερον, οι συγγραφείς απολάμβαναν εκεί ορισμένα προνόμια. Η τοποθέτηση ενός συγγραφέα στη θέση του μορφωτικού ακόλουθου θεωρούνταν γενικά σκόπιμη προκειμένου να ενισχυθεί το κύρος της χώρας στο εξωτερικό. «Εντάξει», θα μπορούσε να επιμεινεί ο αναγνώστης. «Όμως, εσύ γιατί τη δέχτηκες τη θέση; Για τα χρήματα;» Όχι. Δεν είμαι άγιος, αλλά όσοι με γνωρίζουν ξέρουν πως είμαι ολιγαρκής άνθρωπος, χωρίς ακριβές συνήθειες και ακριβά γούστα – αν εξαιρέσει κανείς ότι ξοδεύω ουκ ολίγα χρήματα για βιβλία. Συμφώνησα να αναλάβω καθήκοντα στο διπλωματικό σώμα όχι για τα χρήματα, αλλά πιστεύοντας πως αυτό ήταν το σωστό και αυτό έπρεπε να κάνω.

Να, λοιπόν, που αγγίζουμε πλέον ζητήματα που αποτελούν τον πυρήνα του βιβλίου. Ο κόσμος στον οποίο ζούμε είναι ένας κόσμος βαθιά διχασμένος, ένας κόσμος ανελέητου ανταγωνισμού για την παγκόσμια κυριαρχία. Υπάρχουν, βέβαια, κάποιοι που σήμερα αρνούνται να δεχτούν πως οι συνθήκες απαιτούν να είσαι είτε αναφανδόν με το ένα στρατόπεδο είτε αναφανδόν με το άλλο. Θα μπορούσε κάποιος να

αποκαλέσει αυτούς τους ανθρώπους αιθεροβάμονες· θα ήταν, όμως, λάθος να δει την οπτική τους και την προσπάθειά τους να κρατήσουν αποστάσεις και από τις δυο πλευρές με διάθεση περιφρόνησης ή/και λαιμοδωρίας. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι όσοι πίστευαν πως θα μπορούσαν να διατηρήσουν μια κάποια ανεξαρτησία σκέψης και δράσης στους κόλπους του Ανατολικού μπλοκ διαψεύστηκαν. Αυτό ισχύει για τον Μάζαρικ στην Τσεχοσλοβακία, για τους ηγέτες των αγροτικών και σοσιαλιστικών κομμάτων, αλλά και για κομμουνιστές όπως ο Ράικ στην Ουγγαρία και ο Γκουμούλκα στην Πολωνία.

Για μένα, ό,τι πιο σημαντικό είναι η μητρική μου γλώσσα. Η χώρα μου πάλι, η χώρα όπου θα μπορούσα να δημοσιεύω ό,τι έγραφα στη μητρική μου γλώσσα, έτυχε να βρίσκεται όχι απλώς στην ανατολική άκρη της Ευρώπης, αλλά και στο μπλοκ των χωρών του «υπαρκτού σοσιαλισμού». Στόχος μου και επιδίωξή μου ήταν να διατηρήσω ζωντανή τη δυνατότητά μου να σκέφτομαι και να εκφράζω τις σκέψεις μου στη μητρική μου γλώσσα. Έχοντας πλήρη συνείδηση τι συνεπάγεται αυτό, υπέταξα όλες τις άλλες φιλοδοξίες μου και επιλογές μου σε αυτόν τον στόχο. Υπηρετώντας, μάλιστα, σε διπλωματικά πόστα στο εξωτερικό, πίστευα ότι η πίεση που θα δεχόμουν θα ήταν λιγότερη, ότι θα μπορούσα ίσως να δημοσιεύω «πράγματα» απαγορευμένα στους συναδέλφους μου οι οποίοι θα εξακολουθούσαν να ζουν στην Πολωνία. Από την άλλη, δεν ήθελα να γίνω ένας εμιγκρές και να παραιτηθώ από κάθε δυνατότητα να συμμετέχω σε ό,τι συνέβαινε στη χώρα μου. Σχετικά σύντομα ωστόσο, θα αναγκαζόμουν να παραδεχτώ ότι οι ελπίδες μου είχαν διαψευστεί.

Προκειμένου να αντιληφθεί κάποιος καλύτερα τι συνέβη και ποια ήταν τα διακυβεύματα στην κεντρική και την ανατολική Ευρώπη των πρώτων μεταπολεμικών χρόνων, θα πρέπει να γνωρίζει πόσο επιτακτική ήταν η ανάγκη κοινωνικών μεταρρυθμίσεων ήδη κατά την προπολεμική περίοδο. Επίσης, θα πρέπει να λάβει υπόψη ότι η κατοχή της χώρας από τους ναζί είχε οδηγήσει στη σχεδόν πλήρη αποδιάρθρωση της υπάρχουσας τάξης πραγμάτων. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, σαν μοναδική λύση πρόβαλλε ένα νέο κοινωνικό καθεστώς, που θα ήταν

ρηξικέλευθο, χωρίς ωστόσο να μιμείται απαραίτητα κάποιο πρότυπο όπως ήταν το σοβιετικό. Έτσι, έστω και αν κάποια πράγματα η Μόσχα τα έβλεπε σαν βήμα στην πορεία προς την ηγεμονία της στην ευρύτερη περιοχή, πολλοί ήταν εκείνοι στις χώρες της ανατολικής Ευρώπης που τα δέχονταν πιστεύοντας ότι αποτελούσαν βήματα αυθεντικής προόδου. Άλλωστε, ας μην ξεχνάμε πως οι άνθρωποι είναι επιρρεπείς στο να τρέφουν αυταπάτες, πολλώ μάλλον όταν δεν υπάρχει κάτι άλλο από το οποίο εναλλακτικά «να πιαστούν».

Το «Δόγμα», ο διαλεκτικός υλισμός όπως τον κατάλαβαν και όπως τον ερμήνευσαν ο Λένιν και ο Στάλιν, ασκεί έντονη γοητεία στους ανθρώπους της εποχής μας. Στις λεγόμενες λαϊκές δημοκρατίες οι κομμουνιστές κάνουν λόγο για τη Νέα Πίστη, της οποίας την απήχηση και διάδοση συγκρίνουν με εκείνη του Χριστιανισμού στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία. Αλλά και στη Γαλλία υπήρξαν άνθρωποι οι οποίοι δούλευαν στα εργοστάσια κηρύσσοντας το νέο ευαγγέλιο των εργατών, των οποίων τις συνθήκες εργασίας γνώριζαν και οι ίδιοι από πρώτο χέρι. Πολλοί από αυτούς ήταν πρώην καθολικοί που τώρα είχαν προσηλυτιστεί στον κομμουνισμό. Το παράδειγμα που μόλις ανέφερα δείχνει την ένταση της ιδεολογικής πάλης που συνεχίζεται έως σήμερα. Και βέβαια, δεν θα πρέπει να μας διαφεύγει ότι στις «λαϊκές δημοκρατίες» η κατήχηση είναι υποχρεωτική και έχει την υποστήριξη του κρατικού μηχανισμού στο σύνολό του.

Για αρκετά χρόνια είχα συνεχείς αντιπαράθεσεις με εκείνους από τους φίλους μου που ενέδιδαν, βήμα βήμα, στη γοητεία και επιρροή της Νέας Πίστης. Μια αντίστοιχη αντιπαράθεση εκτυλισσόταν και στο μυαλό μου – και μάλιστα, κάτι περισσότερο από απλή αντιπαράθεση, αν συνυπολογίσει κανείς και τη συγκινησιακή φόρτιση που τη συνόδευε. Καθώς οι νευρώνες της χώρας, ο ένας μετά τον άλλον, ελέγχονταν από τους πιστούς στη Μόσχα, ήμουν αναγκασμένος να εγκαταλείπω κι εγώ, τη μια μετά την άλλη, τις φιλοσοφικές μου πεποιθήσεις, αν ήθελα να μη βρεθώ στην άβυσσο, και για μένα άβυσσος ήταν η εξορία, ό,τι χειρότερο μπορούσε να μου συμβεί, αφού θα με καταδίκαιζε στη διανοητική στείρωση και αδράνεια.

Έτσι κάπως έφτασα στο σημείο όπου έπρεπε να πάρω οριστικά μιαν απόφαση. Η κρίσιμη καμπή ήταν όταν καθιερώθηκε και στην Πολωνία ο σοσιαλιστικός ρεαλισμός, ο οποίος, σε αντίθεση με ό,τι νομίζουν ορισμένοι, δεν είναι απλώς μια αισθητική θεωρία την οποία ο συγγραφέας, ο μουσικός, ο ζωγράφος ή ο θεατρικός παραγωγός είναι υποχρεωμένος να ακολουθεί. Ο σοσιαλιστικός ρεαλισμός είναι φυσική απόρροια του λενινικού-σταλινικού δόγματος. Αν οι συγγραφείς και οι άλλοι καλλιτέχνες δεν υποχρεώνονται να γίνουν μέλη του Κόμματος, αυτό συμβαίνει επειδή κάτι τέτοιο δεν θεωρείται απαραίτητο. Στο μέτρο που ακολουθούν τους κανόνες του σοσιαλιστικού ρεαλισμού, αυτό αρκεί. Ο σοσιαλιστικός ρεαλισμός δεν είναι απλώς θέμα γούστου, δεν είναι η προτίμηση για μια τεχνοτροπία και όχι για μιαν άλλη· συνδέεται με πεποιθήσεις και δόγματα που καλύπτουν όλο το φάσμα έως τα θεμέλια της ανθρώπινης υπόστασης. Στο πεδίο της λογοτεχνίας ειδικότερα, απαγορεύει ουσιαστικά την υποκειμενική ματιά στα πράγματα, απαγορεύει στον συγγραφέα να έχει τη δική του αλήθεια· η μόνη αλήθεια που είναι νόμιμη και αποδεκτή είναι αυτή «που υπηρετεί την κοινωνία». Κάθε υποκειμενική οπτική γωνία και μορφοκρατική προσέγγιση είναι «ύποπτη». Τα ανθρώπινα πάθη πνίγονται από τον δυνατό ήχο της επίσημης «μουσικής» του συστήματος, η οποία, κατά κάποιον τρόπο, παίζει τον ρόλο που έπαιζε η ορχήστρα των κρατουμένων στα στρατόπεδα συγκέντρωσης· όσο για μένα, με την ιδιότητά μου του ποιητή, με περίμενε μια θέση... στα έγχορδα της πρώτης σειράς.

Προσπαθώ να εκθέσω, «χωρίς φόβο και χωρίς πάθος», το πρόβλημα που αντιμετώπιζα. Οι φίλοι μου, οι συγγενείς μου, τα θέατρα στα οποία παίζονταν οι μεταφράσεις μου έργων του Σαίξπηρ, οι εκδοτικοί οίκοι που ενδιαφέρονταν για τα κείμενά μου, ήταν όλοι εκεί, στην Πολωνία. Πάνω απ' όλα, η Πολωνία ήταν η χώρα μου και τα πολωνικά η γλώσσα μου – στο κάτω κάτω, τι είναι ο ποιητής χωρίς τη γλώσσα του; Το τίμημα, λοιπόν, για να μην τα χάσω όλα αυτά ήταν σαφές: συμμόρφωση, υποταγή.

Όσο για την απόφασή μου να διαρρήξω τις σχέσεις μου με το κα-

θεστώσ και το καθοδηγητικό κέντρο, τα πράγματα, από ψυχολογική τουλάχιστον άποψη, ήταν πιο σύνθετα. Ως εξωτερικός παρατηρητής είναι εύκολο να δει κάποιος αυτή την απόφασή μου σαν άμεσο επακόλουθο της αποστροφής μου για κάθε είδους ολοκληρωτισμό ή/και τυραννία. Στην πραγματικότητα όμως, τα κίνητρα ήταν περισσότερα – και όχι τόσο υψηλόφρονα. Κινητήρια δύναμη της απόφασής μου δεν ήταν τόσο η έλλογη σκέψη μου, όσο η αντίδραση του... «στομαχιού μου». Μπορεί κάποιος να έχει πειστεί, με λογικά επιχειρήματα, ότι θα είναι πολύ καλό για την υγεία του να τρώει ζωντανά βατράχια· έτσι, μπορεί να φάει, πράγματι, και ένα, και δύο βατράχια· όμως, στο τρίτο βατράχι, το στομάχι του θα αρχίσει να διαμαρτύρεται. Με ανάλογο κάπως τρόπο, καταπίνοντας ολοένα και μεγαλύτερες ποσότητες δόγματος, οι οποίες επηρέαζαν καθοριστικά τον τρόπο σκέψης μου, έφτασε μια στιγμή που ο οργανισμός μου αρνούσαν να δεχτεί έστω και την παραμικρή επιπλέον ποσότητα.

Το ότι αποφάσισα να αρνηθώ κάθε περαιτέρω συνομιλία με τα τυραννικά καθεστώτα της ανατολικής Ευρώπης είναι, άραγε, αρκετό για να έχω ήσυχη τη συνείδησή μου; Δεν είμαι καθόλου βέβαιος. Μπορεί να κέρδισα την ελευθερία μου, αλλά δεν θέλω να ξεχνάω πως μπορεί, από τη μια μέρα στην άλλη, να την ξαναχάσω. Γιατί και στη Δύση οι κίνδυνοι του κομφορμισμού, οι κίνδυνοι να συμμορφωθείς απόλυτα με τις επιταγές ενός άλλου, διαφορετικού συστήματος, ελλοχεύουν. Η διαφορά είναι ίσως πως στη Δύση μπορεί κάποιος να αποφύγει αυτόν τον κίνδυνο, να ξεφύγει από την πίεση να «συμμορφωθεί», χωρίς να κατηγορηθεί ότι έτσι υποπίπτει σε βαθύ ηθικό παράπτωμα, σε «θανάσιμο αμάρτημα».

Το βιβλίο μου φέρνει κοντά στον αναγνώστη έναν κόσμο που κατοικείται από τους διανοούμενους της Βαρσοβίας και της Πράγας, της Βουδαπέστης και του Βουκουρεστίου. Πρόκειται για έναν κόσμο που, έστω και αν εμένα μου είναι οικείος, στον αναγνώστη ίσως να φαίνεται απόμακρος, σχεδόν εξωτικός. Προσπαθώ να εξηγήσω πώς λειτουργούν ο ανθρώπινος νους και η ανθρώπινη σκέψη σε μια χώρα του Ανατολικού μπλοκ. Ο λόγος για τον οποίο έγραψα από το βιβλίο

ήταν επειδή το σύστημα που έχει τις ρίζες του στη Μόσχα μού φαινόταν –και εξακολουθεί να μου φαίνεται– αλλόκοτο. Αν κάποιος κοιτάξει έναν πολιτισμό προσποιούμενος αγαθή αφέλεια (όπως κοίταξε ο Σουίφτ την Αγγλία της εποχής του), θα διαπιστώσει ότι αυτός χαρακτηρίζεται από ορισμένα παράξενα γνωρίσματα, τα οποία οι άνθρωποι θεωρούν απολύτως φυσιολογικά μόνο και μόνο επειδή τούς είναι οικεία. Πουθενά, ωστόσο, δεν ισχύει αυτό όσο στο σύστημα που εφαρμόζεται στις χώρες του Ανατολικού μπλοκ, το οποίο επηρεάζει καθοριστικά τη ζωή οκτακοσίων εκατομμυρίων ανθρώπων. Σταδιακά πάντως, πιστεύω ότι αρχίζουμε να αντιλαμβανόμαστε τι πράγματι συμβαίνει εκεί: ίσως τα επόμενα χρόνια δούμε να εκδίδονται εκατοντάδες βιβλία με θέμα τη μελέτη αυτής της εντυπωσιακής όσο και απεχθούς πραγματικότητας.

Παράλληλα, αυτό το βιβλίο είναι και το πεδίο στο οποίο χρειάστηκε να δώσω μια σειρά μάχες με το Δόγμα, που το είχα πλέον απορρίψει. Αυτό εξηγεί και τον τρόπο με τον οποίο είναι γραμμένο: εμφανίζω τον αντίπαλο πάνοπλο, όπως ακριβώς ήταν, παρακολουθώ την επιχειρηματολογία του, ενίοτε υιοθετώ ακόμα και τη λογική του ή τον τρόπο σκέψης του. Με άλλα λόγια, προσπαθώ να ανασυστήσω τις φάσεις που ακολουθεί η σκέψη στη διολίσθησή της προς τον εξωτερικό καταναγκασμό, να ιχνηλατήσω τους δρόμους που οδηγούν τους κατοίκους των λεγόμενων λαϊκών δημοκρατιών στην υιοθέτηση του Δόγματος.

CZESLAW MILOSZ ΑΙΧΜΑΛΩΤΗ ΣΚΕΨΗ

Γραμμένη στο Παρίσι, τους πρώτους ήδη μήνες της αυτοεξορίας του στη Δύση, η *Αιχμάλωτη σκέψη* του Μίλος, μια από τις πιο οξυδερκείς και διεισδυτικές προσεγγίσεις του σταλινισμού, προκάλεσε αρχικά την οργή και την αγανάκτηση πολλών Ευρωπαίων διανοουμένων, οι οποίοι ζούσαν ακόμη τότε τον «μήνα του μέλιτος» με τη Σοβιετική Ένωση και τα κομμουνιστικά καθεστώτα της ανατολικής Ευρώπης. Σήμερα, η *Αιχμάλωτη σκέψη* θεωρείται ένα από τα μείζονα έργα καταδίκης του ολοκληρωτισμού, δίπλα στο *Μηδέν και το άπειρο* του Καίσιερ, το *1984* του Όργουελ και το *Μια ημέρα του Ιβάν Ντενίσοβιτς* του Σολζενίτσιν.

Η *Αιχμάλωτη σκέψη* ρίχνει άπλετο φως στον τρόπο με τον οποίο τα ολοκληρωτικά καθεστώτα κατορθώνουν να επιβάλλουν την απόλυτη κυριαρχία τους στη σκέψη των πολιτών, και των διανοουμένων ειδικότερα, επιστρατεύοντας άλλα μέσα, πέρα από την τρομοκράτηση και τη βία. Ανυποχώρητα υπέρμαχος της πνευματικής ελευθερίας, ο Μίλος, με το έργο του αυτό αλλά και γενικότερα, έπαιξε σημαντικό ρόλο στην πορεία αφύπνισης και αντίστασης των διανοουμένων στον σταλινικό δεσποτισμό, τόσο στην Πολωνία όσο και στις άλλες χώρες του «υπαρκτού σοσιαλισμού». Όπως είχε γράψει ο γνωστός πολιτικός φιλόσοφος σερ Αϊζάια Μπερλίν, η «*Αιχμάλωτη σκέψη* αποδίδει με μοναδικό τρόπο τα πολιτισμικά συμφραζόμενα του ολοκληρωτισμού».

ISBN 978-960-412-852-5

9 789604 128525

Κωδ. μηχ/σης 25.086

www.epbooks.gr